

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.39>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ДЛЯ РОСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Кравчук С.Й.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Хмельницького національного університету*

Кравчук С.Й. Проблемні аспекти застосування результатів слідчого експерименту для розслідування кримінальної справи.

В статті розкривається проблема необхідності проведення окремих експериментально-дослідницьких дій, спрямованих на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь і навичок тощо. Такі дослідження виконуються шляхом проведення слідчого експерименту.

Разом із тим слідчий експеримент, як і будь-яка інша слідча дія, забезпечує не тільки перевірку даних, що мають значення для провадження кримінальної справи, а також отримання нових доказів (зокрема, встановлення механізму утворення слідів кримінального правопорушення).

Особлива увага звертається на те, що розкриття кримінальних правопорушень та розслідування кримінальних проваджень – складний процес пізнання, який детально регламентований кримінально-процесуальним законом. Відступ від якого розцінюється як порушення закону. Процесуальною формою діяльності слідчих під час проведення попереднього розслідування є слідчі дії, що виступають одночасно і як спосіб доказування. Але такі слідчі дії, як допит, виїмка, пред'явлення для впізнання отримали, загальне визнання (як у теорії, так і на практиці), то стосовно слідчого експерименту, передбаченого ст. 240 КПК України, єдності в поглядах не існує. Через це виникають проблеми вибору тактики проведення слідчого експерименту; оцінювання отриманих під час його проведення результатів; визначення ролі цієї слідчої дії в процесі доказування. Тому в статті зроблено висновок про необхідність аналізу стану проблем і концептуальних основ вдосконалення процедури отримання нової доказової інформації та перевірки наявних доказів шляхом проведення слідчого експерименту, що має забезпечити швидке, якісне й ефективне розслідування кримінальних правопорушень.

Крім цього, автором звертається увага на те, що слідчий експеримент є найбільш трудомісткою складною слідчою дією, оскільки у ньому бере участь велика кількість осіб. Проте результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, особливо за їх відмови від раніше наданих показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення слідчого експерименту вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що не тільки дозволить одержати правдиві показання, та довести причетність певних осіб до кримінальної діяльності.

Ключові слова: слідчий експеримент, кримінальне правопорушення, дослідження, відтворення, організація, проблеми.

Kravchuk S.Y. Problematic aspects of the application of the results of the investigative experiment for the investigation of a criminal case.

The article reveals the problem of the need to carry out separate experimental and research actions aimed at establishing the possibility of a person's perception of certain facts or phenomena, his implementation of specific actions, the presence or absence of certain abilities and skills, etc. Such research is carried out by conducting an investigative experiment.

At the same time, an investigative experiment, like any other investigative action, ensures not only the verification of data relevant to the conduct of a criminal case, but also the obtaining of new evidence (in particular, establishing the mechanism of formation of traces of a criminal offense).

Particular attention is paid to the fact that the disclosure of criminal offenses and the investigation of criminal proceedings is a complex process of knowledge, which is regulated in detail by the criminal procedural law. Deviation from which is considered a violation of the law. The procedural form of the activity of the investigators during the preliminary investigation is investigative actions that act simultaneously and as a method of proof. But such investigative actions as interrogation, seizure, presentation for identification received general recognition (both in theory and in practice), then in relation to the investigative experiment provided for in Art. 240 of the CCP of Ukraine, there is no unity in views. Because of this, problems arise in choosing the tactics of conducting an investigative experiment; evaluation of the results obtained during its implementation; determination of the role of this investigative action in the process of proof. Therefore, the article concludes about the need to analyze the state of problems and the conceptual foundations of improving the procedure for obtaining new evidentiary information and checking existing evidence by conducting an investigative experiment, which should ensure a quick, high-quality and effective investigation of criminal offenses.

In addition, the author draws attention to the fact that the investigative experiment is the most time-consuming complex investigative action, since a large number of people participate in it. However, the results of a properly conducted investigative action play an important role in the process of proving the guilt of persons suspected of committing a criminal offense, especially for their refusal to testify previously given or in the case of death. A high-quality and effective investigative experiment requires careful preparation, clear organization, and the use of a number of tactical techniques and combinations, which will not only allow obtaining truthful testimony, but also prove the involvement of certain persons in criminal activity.

Key words: investigative experiment, criminal offense, research, reproduction, organization, problems.

Постановка проблеми. З початку введення в дію в Україні судово-правової реформи особливої актуальності набувають питання вдосконалення процедури розкриття та розслідування кримінальних правопорушень з дотриманням основного принципу правової держави, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод – обов'язком держави.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, особливо тяжких (умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівки, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток тощо), нерідко виникає потреба (крім перевірки та уточнення показань підозрюваних і обвинувачених) проведення окремих експериментально-дослідницьких дій, спрямованих на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь і навичок тощо. Такі дослідження виконуються шляхом проведення слідчого експерименту [3, с. 102].

Разом із тим слідчий експеримент, як і будь-яка інша слідча дія, забезпечує не тільки перевірку даних, що мають значення для провадження кримінальної справи, а також отримання нових доказів (зокрема, встановлення механізму утворення слідів кримінального правопорушення).

Традиційно ця слідча дія розглядається як об'єднання (сполучення) двох окремих слідчих дій – відтворення обстановки та перевірки свідчень на місці вчинення кримінального правопорушення, в яких пізнавальні можливості, способи отримання інформації, процесуальне положення учасників є різними. Через це виникають проблеми вибору тактики проведення слідчого експерименту, оцінювання отриманих під час його проведення результатів, визначення ролі цієї слідчої дії в процесі доказування.

Стан опрацювання цієї проблематики. Слідчий експеримент відіграє чи не найважливішу роль у процесі розслідування того чи іншого кримінального правопорушення, а тому детальне дослідження даного правового інституту посприє більш ефективному його використанню і, як наслідок, підвищенню результативності проведення слідчої дії. Розуміння сутності, умов застосування, визначення місця слідчого експерименту має суттєве методичне значення та сприяє правильній організації його проведення, що в свою чергу дозволяє більш чітко уявити структуру процесу криміналістичної діяльності по розкриттю та розслідуванню різних видів кримінальних правопорушень. Вагомий внесок у розробку даної тематики зробили вітчизняні і зарубіжні вчені: Комісарчук Ю.А., Очеретяний В.А., Чаплинська Ю.А., та інші науковці. Разом з тим, науковцями не в повній мірі розроблена проблема застосування результатів слідчого експерименту.

Метою статті є визначення механізму практичного застосування результатів слідчого експерименту для розкриття кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, не на перших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С.І. Новикова, несвочасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування та на отриманих результатах, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [4, с. 10].

Негативними аспектами, які мають вплив на розкриття кримінального правопорушення, є протидія осіб, які причетні до проведення розслідування. У літературі такі випадки називаються штучним створенням причин та умов припинення або ігнорування участі у слідчих діях. Слідчий своїми непрофесійними діями, зволіканням, неухважністю, халатністю чинить протидію у процесі розкриття кримінальних правопорушень. В такому випадку, не розглядаються ситуації, коли слідчого заохочують до «потрібного» процесу розслідування. Так, низька ефективність діяльності учасників будь-якої слідчої дії, непідготовленість до участі у слідчій дії, втрата контролю над ситуацією, відсутність чітко спланованого ходу проведення слідчих дій, відсутність запасного плану проведення слідчої дії, на випадок виникнення форс-мажорних ситуацій тощо. Це призводить до неправильного чи некоректного проведення слідчого експерименту, в результаті чого він стає шкідливим та таким, що унеможливило подальше ведення слідства [8, с. 97].

Проблемою застосування результатів слідчих експериментів для розкриття кримінальних правопорушень є їх неправильна оцінка. Адже оцінка результатів дослідних дій слідчим носить доволі складний характер та не завжди однозначна. Перш за все у слідчого повинна бути абсолютна впевненість в тому, що всі необхідні умови, які існували в реальній дійсності, під час проведення слідчого експерименту, були дотримані або реконструйовані. Також повинно бути розуміння, що суттєвих змін в обстановку не вносилося, а наявні відхилення ніякого впливу на результати слідчого експерименту не мають. Тільки за таких умов можна говорити про достовірність результатів розглядуваної слідчої дії.

Результати слідчого експерименту повинні розглядатися лише в сукупності з іншими матеріалами розслідуваної кримінальної справи. Вони, як правило, або підтверджують або спростовують наявне у слідчого припущення, або самі стають базою для нового припущення про факт або явище правопорушення. Щоб результати експерименту могли бути підставою або спростуванням версії, що фігурувала в справі, висновки слідчого або суду з результатів експерименту повинні бути достовірні, тобто відповідати вчиненому правопорушенню, відображати об'єктивно існуючу дійсність. У тому випадку, якщо результати експерименту служать базою для висунування нової версії, нового припущення про факт або явище, висновки, зроблені з них, можуть бути як достовірними, так і ймовірними [2, с. 94].

В криміналістичній літературі є дві різні думки про доказове значення результатів слідчого експерименту, що отримані в ході проведення цієї слідчої дії. Окремі вчені вважають, що отримані при проведенні певної слідчої дії позитивні (факт, що перевіряється, дія, подія - могли бути) або негативні (факту, що перевіряється, події не було й не могло бути) результати мають доказове значення [23, с. 79]. Так, Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Климко Н.І. вважають, що результат тільки того слідчого експерименту має доказове значення, який підтвердив подію, що перевіряється, або той чи інший факт, процес, явище [1, с. 64]. Шепітько В.Ю. відстоює позицію, що доказове значення мають як позитивні, так і негативні результати експериментальної перевірки [9, с. 90]. На мій погляд, також більш конструктивною і продуктивною є думка саме криміналістів, які визнають доказове значення як негативних, так і позитивних результатів проведеного слідчого експерименту.

Тому поділ результатів слідчого експерименту на позитивні та негативні є відносно умовним: висунута слідча версія могла підтвердитися в ході слідчого експерименту, в результаті якого встановлена неможливість існування певної події за певних умов. Крім того, існують ситуації, коли в ході слідчого експерименту не вдалося ані підтвердити, ані заперечити певне припущення щодо механізму події.

Якщо в результаті експерименту встановлюється, що дії, стосовно яких особа надала свідчення, неможливо здійснити саме таким чином, як вона стверджує, робиться, як правило, категоричний висновок про неможливість здійснення вказаних дій саме так, як стверджує особа. Але можуть бути виключення, коли результати залежать від особистісних індивідуальних якостей виконавця (наприклад, коли перевіряються його фізичні дані, професійні чи інші навички). У тих випадках, коли відсутня така пряма залежність від індивідуальних особливостей людини та можлива повністю об'єктивна перевірка (наприклад, можливість дістати щось через певний отвір) висновок носить категоричний характер. При цьому необхідно враховувати всі обставини фактів, що перевіряються, та ретельно їх аналізувати. Також є можливість неправдивих свідчень та спроби викривити результати слідчого

експерименту. Так, під час проведення слідчого експерименту підозрюваний може знищувати сліди кримінального правопорушення. Тому слідчий, надаючи особі змогу супроводжувати свої свідчення демонстрацією певних дій, навичок, мають в той же час припиняти спроби знищення слідів, об'єктів чи іншим чином приховати обставини здійснення кримінального правопорушення [6, с. 211].

Підозрюваний (обвинувачений) може викривити результати слідчого експерименту, дізнавшись мету проведення експерименту. Так як до початку експерименту слідчому необхідно роз'яснити учасникам їх права та обов'язки, а також попередити про відповідальність за розголошення результатів чи інших відомостей, які стали відомі в процесі проведення експерименту. Це призводить до розкриття суті самого експерименту чи його окремих частин, що може вплинути на особу, яка побажає приховати певні обставини, які мають значення для встановлення об'єктивної істини. Результати такого слідчого експерименту будуть необ'єктивними, а мета слідчої дії не буде досягнута. В свою чергу, це призводить до того, що під час судового розгляду справи кожен третій підсудний (серед потерпілих кожен сьомий) змінює свої свідчення та причинами вказаних наслідків називають не усвідомленням мети проведення слідчої дії, неправильне процесуальне оформлення ходу та результатів слідчої дії [5, с. 8]. Все це здійснюється за підказкою адвокатів, що мають за мету недопущення кримінальної відповідальності своїх підзахисних, які дійсно вчинили кримінальне правопорушення.

Ще однією проблемою можуть стати зустрічі підозрюваних між собою, підозрюваного і потерпілого та/або свідків під час проведення слідчої дії. Успішність результатів слідчого експерименту залежить від його безконтактного проведення. Слідчому потрібно уникнути зустрічі підозрюваних між собою, підозрюваного і потерпілого та/або свідків під час проведення слідчої дії. Оскільки участь кількох підозрюваних (обвинувачених) у проведенні слідчого експерименту може призвести до узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер по відношенню до інших. Як зазначає Чаплинська Ю.А. однією з основних тактичних умов є проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках необхідності проведення слідчого експерименту з декількома обвинуваченими слідчий повинен провести експериментальні дії з кожною собою окремо [7, с. 251].

В результаті слідчого експерименту може встановитись, що подія, яка перевіряється (сприйняття, дія) могла відбуватися відповідно до свідчення допитуваної особи чи припущення слідчого. Разом з цим, ця обставина не завжди означає, що саме досліджувана дія вчинялась чітко за згаданим свідченням або припущенням. На підставі такого результату можливо лише стверджувати, що така подія можлива за певних умов. Для категоричного висновку необхідна сукупність доказів. Але якщо в результаті слідчого експерименту встановлюється, що певна подія, явище, дія могли відбутися лише певним чином та ніяким іншим, в такому випадку висновок може бути категоричним.

В окремих випадках в результаті проведення слідчого експерименту встановлюється можливість здійснення будь-яких дій, що мають відношення до кримінального правопорушення (наприклад, можливість відкриття певного запертого пристрою), не одним, а декількома способами. В таких випадках неможливо зробити категоричних висновків, а лише ймовірні припущення. Залежно від ступеня ймовірності розрізняють формальну й реальну можливість. Формально можливим вважається такий розвиток події, який сам по собі не суперечить встановленим експериментальним результатам, але вони (результати) не виключають, а допускають такий розвиток.

При наявності додаткових доказів в кримінальному провадженні, що підтверджують реальну можливість події, яка перевірялася в ході слідчого експерименту, його результат може розглядатися як більш ймовірний, і за своєю доказовістю може наближатися до категоричного, тобто такого, що не лише допускає, а реально підтверджує подію, яка перевіряється.

Щодо доказової важливості певних видів слідчого експерименту, то всі їх види можна умовно розділити на дві групи: слідчі експерименти, якими встановлюється можливість чи неможливість якогось факту та слідчі експерименти, якими встановлюється зміст самого факту чи процес його походження.

Так, позитивне встановлення можливості того чи іншого факту при проведенні слідчих експериментів першої групи означає вірогідність його існування, але не дає підстав категорично стверджувати, що цей факт дійсно мав місце. При цьому, негативне рішення, тобто встановлення неможливості такого факту, означає його не вчинення в момент події, що розслідується, якщо результати слідчого експерименту достовірні (дотримані всі умови його проведення). Таким чином, негативне рішення, при його достовірності, має категоричний характер і може грати роль прямого доказу в системі інших доказів.

Якщо при проведенні слідчих експериментів другої групи встановлюється, що подія могла відбутися лише в даний спосіб та не інакше, то результати слідчого експерименту оцінюються як категоричні достовірні докази. У випадках, коли слідчим експериментом встановлюється лише можливість певного ходу події, то висновки із результатів даних слідчих експериментів будуть лише вірогідними, тому що така можливість не виключає того, що подія відбувалася інакше.

Іноді виникає необхідність у проведенні слідчого експерименту вдруге, оскільки встановлено, що під час проведення першого слідчого експерименту не всіх умов було дотримано. Тактика наступного слідчого експерименту нічим не відрізняється від тактики попереднього. При цьому повинні дотримуватись всі процесуальні правила і тактичні умови його проведення. Адже неодноразовість проведення однорідних дослідів є тактичною умовою, що забезпечує об'єктивність і достовірність слідчого експерименту. Проведення кількості наступних експериментів, виходячи з ситуації і конкретних завдань, що вирішуються, визначає особа, яка провадить розслідування кримінальної справи та керує цією слідчою дією. Неодноразовість їх проведення зменшує або навіть виключає можливість отримання випадкового результату, дозволяє визначити тимчасові, швидкісні і інші умови події, що перевіряється.

Висновки. Отже, результати слідчого експерименту повинні розглядатися лише в сукупності з іншими матеріалами розслідуваної кримінальної справи. Як правило, вони підтверджують чи спростовують існуюче в слідчого припущення, або самі стають базою для нового припущення про певний факт або явище, що стосується кримінального правопорушення. Щоб результати експерименту могли служити підставою або спростуванням версії, яка фігурувала в справі, висновки слідчого або суду з результатів експерименту повинні бути достовірні, тобто повинні відображати об'єктивно існуючу дійсність. У тому випадку, якщо результати експерименту служать базою для висунення слідчим нової версії, нового припущення про факт або явище кримінального правопорушення, висновки зроблені з нього можуть бути як достовірними, так і ймовірними. Від цього залежить кількість висунених слідчим версій і, як результат, якість та терміни подальшого розслідування кримінальної справи.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Климко Н.І. Криміналістика: підручник. К.: Атака, 2001. 544 с.
2. Гусаченко Є.О. Фіксація та оцінка результатів слідчого експерименту. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 3. С. 93–98.
3. Жувака С.О. Слідчий експеримент: проблеми застосування. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2014. № 9-2 том 2. С. 102–104.
4. Новиков С.И. Следственный эксперимент при расследовании дорожнотранспортных происшествий: учебн. пособ. К.: КВШ МВД СССР, 1986. 84 с.
5. Стратонов В.М. Відтворення обстановки та обставин події як метод пізнання під час розслідування злочину: автореф. дис...канд.юрид.наук: 12.00.09. Харків, 2001. 14 с.
6. Очеретяний В.А. Поняття й сутність слідчого експерименту. Право і суспільство: наук. журнал. 2015. № 3. С. 209–213.
7. Чаплинська Ю.А. Проблемні питання слідчого експерименту. Право і суспільство. 2014. № 1. С. 249–254.
8. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підручник. К.: Ін Юре, 2010. 496 с.